

UDK 930.25:82-94
929 Melik V.
Prejeto: 10. 6. 2004

Arhivski spomini

VASILIJ MELIK

dr., redni član SAZU, redni profesor v pokoju, Cankarjeva 11, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Avtor v prispevku obuja spomine na sodelovanje z arhivsko stroko. Z arhivi se je tesneje srečal že leta 1945 kot pomočnik mestnega arhivarja v Ljubljani. Še bolj intenziven stik z arhivi je imel v petdesetih letih ob pripravi doktorske disertacije o deželnih in državnih volitvah na Slovenskem v letih 1861–1918. Z arhivsko stroko pa je sodeloval tudi preko delovanja v Arhivskem društvu Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: arhivi, spomini, Arhivsko društvo Slovenije

ABSTRACT ARCHIVAL MEMOIRS

The author recalls his work in the archival profession. His first important working experience with the archives was already in 1945 when he worked as an assistant to the city archivist in Ljubljana. He became even more involved in the archives activities in the 1950's when he was preparing a doctoral dissertation on the provincial and state elections in Slovenia, covering the period between 1861 and 1918. He was also active in the archival profession through his participation in the Archival Association of Slovenia.

KEY WORDS: archives, memoirs, Archival Association of Slovenia

Poleti 1945 sem bil prevajalec pri Tanjugu. To je bila seveda samo začasna zaposlitev. Prav vesel sem bil, ko sem zvedel, da išče mestni arhivar Vladislav Fabjančič pomoč in da mu je profesor Milko Kos priporočil mene. Tako sem 1. oktobra 1945 zjutraj prišel v turjaško palačo, da bi tam v najvišjem nadstropju začel delo pomočnika mestnega arhivarja. Vendar nisem prišel niti do prvega nadstropja, ko so me ustavili in mi povedali, da je zdaj na vsem ljubljanskem prosvetnem oddelku najnujnejše delo v knjižnici in naj kar takoj začnem tam pod vodstvom slavistke Rozke Štefanove. Položaj se je potem uredil. Postal sem dvoživka: pomočnik mestnega arhivarja in knjižničar zgodovinsko-komunalnega oddelka Slovanske knjižnice. Delo tega zgodovinsko-komunalnega knjižničarja je mogoče združiti z delom v mestnem arhivu, je bilo rečeno v odredbi, ki jo je izdal 1. marca 1946 minister za prosveto po sporazumu z mestnim in okrožnim ljudskim odborom. Večinoma sem delal v Slovanski knjižnici. S sodelavci smo napravili kar-

toteko, ki ni bila v skladu z nikakršnimi tedanjimi ali poznejšimi pravili, imela pa je eno samo dobro lastnost: z njeno pomočjo je bilo mogoče najti knjigo. To delo sem opisal v spominih na štirideset let Slovanske knjižnice. V mestnem arhivu sem delal veliko manj, vendar sem tu in tam zašel v poročila o delu. Izredno prijetni pa so bili pogovori s Fabjančičem, ki je znal veliko povedati o svojem življenju, francoskem svetu med prvo svetovno vojno, svojih arhivskih težavah in nastajanju njegovega znanstvenega dela.

1. februarja 1947 sem postal asistent na oddelku filozofske fakultete za zgodovino. Mojega dvojnega bibliotekarskega in arhivskega službovanja je bilo konec. Jože Šorn, ki je postal moj naslednik v mestnem arhivu, ni imel nobene zveze s Slovansko knjižnico več. Bil je arhivar. Sam sem imel novo asistentsko službo, toda ni trajalo dolgo, preden sem se začel, to pot zares, ukvarjati z arhivi in arhivskim delom. To pa je bilo v zvezi z mojo disertacijo. Za disertacijo

*Dr. Vasilij Melik na ekskurziji na Notranjsko konec 50-tih let. AS 135,
Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 14.*

sem si izbral deželne in državne volitve na Slovenskem v letih 1861–1918. Pri izbiri teme je name vplival predvsem Fran Zwitter, ki nam je na svojih predavanjih tako lepo prikazal ustavni razvoj Avstrije, pomen državnih in deželnih uradnih listov, značilnosti statistike, publikacije avstrijske osrednje statistične komisije, ljudska štetja in repertorije, ki so izšli vsakih deset let. Z zanimanjem sem bral tudi to, kar je o volitvah napisal francoski sociolog André Siegfried. Njegova knjiga je izšla leta 1914 in je imela vabljiv naslov "Politična slika zahodne Francije v času tretje republike". Predstavljal sem si, da bo delo za disertacijo prav preprosto. Preštudiral bom volilne zakone in zbral objavljeno o volilnih rezultatih. Kar takoj pa se je pokazalo, da volilnih rezultatov v začetku nikakor niso objavili v taki obliki, kakor bi si jo bilo želeli. Potrebno je bilo seči po volilnih zapisnikih. Na srečo so bili vsi rezultati za kranjski deželni zbor ohranjeni v Ljubljani. Ti so postali moja vsakdanja hrana. Niso pa bili tako lepo sestavljeni in urejeni, kakor sem pričakoval. Včasih je bilo treba kar od vrste do vrste šteti, da sem ugotovil, koliko je bilo volilnih upravičencev in koliko volilcev.

Drugi problemi so se kazali pri volilnih zakonih. Naj omenim en sam problem, in sicer volilno pravico žensk. Občinsko volilno pravico so imeli davkoplačevalci – moški in ženske, toda

ženskam niso dovoljevali osebne glasovanja. Namesto njih so glasovali možje ali pooblaščenci. Deželnozborna volilna pravica se je opirala na občinske določbe, črtala pa je revnejši del občinskih volilcev. Obstajala pa je tudi določba, da morajo v mestni in kmečki kuriji vsi volilci voliti sami. To se je zdelo tako nenavadno, da so občine pri deželnih volitvah ravnale različno. V nekaterih občinah so ženske kar črtali iz volilnih imenikov, ker se je zdelo bistvena določba, da je ženskam glasovanje prepovedano. Ponekod so bili mnjenja, da ženskam volilne pravice ne smejo vzeti, pa so jih zato izjemoma pustili glasovati – ali da so v njihovem imenu glasovali možje ali pooblaščenci. V nekaterih občinah pa se jim je zdelo, da mora ženska potemtakem glasovati osebno, ker ima volino pravico, zato so jo pustili na volišče. Tako so ravnali leta 1867 v Idriji in Trziču. Menda so tu ženske prvič glasovale same na deželnih volitvah.

Leta 1953 se je arhiv preselil iz Narodnega muzeja v prostore, v katerih je bila pred prvo svetovno vojno nemška kazina, po vojni pa kavarna in restavracija Zvezda. Teh prostorov pa ni bilo mogoče obdržati, ker si jih je zase izbrala slovenska skupščina. Državni arhiv se je moral izseliti, vendar je direktor nekaj časa poskušal s pasivno rezistenco. Tako je gradivo za mojo disertacijo postalo nedostopno v kazinskih kletih,

delo ni bilo mogoče. Iz teh težav me je rešil takratni mladi arhivar Peter Ribnikar s svojimi sodelavci. Gradivo smo skrivaj prepeljali v nove arhivske prostore pri šentjakobskem mostu. Potem sem lahko spet delal naprej. Pozabiti pa tudi ne gre, da sem bil takrat mlad asistent, mladi arhivarji, začetniki naše sodobne arhivske strokovne izobrazbe, med njimi Božo Otorepec in Peter Ribnikar, pa so bili prav tako mladi študentje zgodovine. Bili smo ista generacija.

Tako sem v teh letih temeljito spoznal arhiv in arhivsko delo. Material, s katerim sem delal, pa se je tudi spreminjal od volitev do volitev. Najbolj nepopolni so bili volilni zapisniki prvih let. Pozneje pa je oblast vedno bolj uvajala red, dajala vedno bolj premišljena navodila. Ko pravim "oblast", mislim na dvoje: na politično oblast, torej na okrajna glavarstva, prav tako pa tudi na statistično oblast, na navodila osrednje statistične komisije. Nekatere napake so na ta način izginjale, nekatere pa so se trdovratno držale. V formularjih, ki so jih izpolnjevali volilni komisarji, je bilo treba navesti strankarsko opredeljenost kandidata. Žal pa je stranke vsak volilni komisar označeval po svoje. Eden je zapisal klerikalen, drugi konservativen, kandidat pa je bil isti. Enake oznake so bile liberalen ali pa narodno-napreden. Gradivo mi je povzročalo torej mnogo težav, marsikatera napake pa so bile tudi zabavne, kratkočasne in humoristične. Tako mi je bilo delo ob vseh neprijetnostih v poseben užitek in zadovoljstvo. To so spoznali avstrijski zgodovinarji, ki so mi za delo podelil Gindelyjevo nagrado, potem pa celotno disertacijo prevedli in izdali v založbi Böhlau leta 1997 (*Wahlen im alten Österreich am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bewölkerung*). Ob pisanju disertacije seveda te časti nisem niti daleč slutil.

Petdeseta leta 20. stoletja so bila čas mojega najintenzivnejšega sodelovanja z arhivsko stroko. Sodelovanja pa je bilo še veliko več, vendar ni bilo enako intenzivno in enakomerno. Vse mi tudi ni ostalo v spominu. Ne vem več, na koliko občnih zborih, posvetovanjih, zborovanjih, ekskurzijah, konferencah in drugih prireditvah arhivskega društva sem bil. V spominu pa so mi ostala zlasti prva leta društva, ko so bile tudi krize glede vodstva, vendar mi ostajajo v spominu le določeni drobci. Spominjam se, da sem bil skoraj trideset let podpredsednik, da sem bil prvi glavni urednik *Virov za slovensko zgodovino*. V spominu so mi ostala nekatera razpravljanja o odnosih med arhivistiko in zgodovino. V svojem življenju sem srečal kar precej kolegov, univerzitetnih profesorjev, ki so bili prepričani o veličini poklica in pri tem zviška gledali na tako imenovane pomožne vede. Dostikrat so se pojavljale tudi neumne misli, da bi morali arhivisti posvečati svojo pozornost virom in opraviti vsa pripravljalna dela z njimi, višjim znanstvenikom pa bi ostale sinteze in bleščeči sklepi. V resnici pa mora biti arhivist v svojih znanstvenih težnjah povsem enakopraven z vsemi raziskovalci. Vsakemu arhivistu mora biti dana možnost za znanstveno delo na področju, ki ga veseli. Za nekatere je to izdajanje virov s komentarji, za druge pa zgodovinske študije in razprave o vseh mogočih področjih. Oboje je mogoče povezovati med seboj. Znanost mora biti odprta za vse. Bistveno je, da dobro in uspešno raziskujemo, ni pa pomembno, pripadnik katere stroke raziskuje, zgodovinar, arhivist ali kdo drug. Pomembna je kakovost opravljenega dela. Nekaj misli o tem sem napisal v Arhivih leta 1984, ob tridesetletnici Arhivskega društva.

Člani društva na Reki oktobra 1958. Od leve proti desni: dr. Jože Šorn, Eva Scagnetti, Ivan Brezar, Milan Milač, Ljuba Gabruč, Vasilij Melik, Ana Novotny, Juša Serajnik, Angela Ganoni, Marija Žekš, Marija Oblak, Traute Sežum, Anton Klasinc, Doroteja Gorišek, Marija Verbič, Ema Umek, dr. Vlado Valenčič; spredaj Božo Otorepec, Peter Ribnikar. AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 15.